دیدگای گەنج - 2023

09-07-2023

نووسەرەکان

زریان رۆژهەڵاتی

کورتە : بە پێی ئەنجامەکانی راپرسییەکە، لە کۆی ئەو 1ملیۆن و 727 هەزار و 903کەس گەنجەوە کە هەن، 466533کەسیان بە تەمای دەنگدان نین کە دەوری 27%دەکات. 1ملیۆن و 244 و 90 کەسیش گوتوویانە دەنگ دەدەن ئەگەر مافیان هەبێت کە ئەویش 72% دەکات. 33%ی ئەو 72%ی کە حەزی لە دەنگدانە، نەیانویستووە دەنگەکەیان ئاشکرا بکەن. ئەمەش زیاتر لە 410549 کەس دەکات. ئەوانەی کە گوتوویانە دەنگ نادەن، هۆکارەکانی وەك بێ متمانەیی بە پارتە سیاسییەکان، نەبوونی کەشی ئازادی هەڵبژاردن و نەبوونی بەربژێری گونجاویان وەك پاساو هێناوەتەوە. بێگومان ئەگەری گۆڕانی ئەمانەش تا دواساتەکانی هەڵبژاردن لە ئارادایە. بۆیە ئەو رێژەیەی کە دەڵێ دەنگ نادەم و ئەوانەش کە دەنگی خۆیان ئاشکرا ناکەن، پێکەوە دەتوانن فاکتەری سوپرایز بن لە هەڵبژاردنی داهاتوو.

روانگەیەك هەیە کە گەنجان وەك "سایسمۆگراف" بۆ ئاگاداربوون لە ڕووداوەکانی داهاتوو تەماشا دەکات. بە کورتییەکەی، دەشێ لەڕێی گەنجانەوە بگەینە ئەو ئەنجامەی کە داهاتووی کۆمەڵگایێك چۆن دەبێت. گەنجانی تەمەن 15-29 ساڵ ڕێژەی 28%ی دانیشتووانی هەرێمی کوردستان پێکدەهێنن و ئەمەش1ملیۆن و 727 هەزار و 903کەس دەکات. ئەمە بێجگە لەوەی کە 35%ی دانیشتوانی هەرێمی کوردستان لە خوار تەمەنی 15 ساڵییەوەن کە 2ملیۆن و 159هەزار و879کەس دەکات. ئەم دیمەنەش دەریدەخات کە داینامیکی دانیشتوانی گەنج لێرە، بە لانیکەمەوە بۆ نزیکەی 2 دەیەی داهاتووش بە زیندوویی دەمێنێتەوە.

ئەمە لە روانگەی ئابوورییەوە بە واتای هێزی کاری تازە نەفەس دێت، هەڵبەت ئەگەر سیاسەتە ئابووری ـ کۆمەڵایەتییەکان بە لەونێك بن کە ئەوان دەرفەتی گەشەکردنیان هەبێت. خۆ ئەگەر پێچەوانەکەیشی رووبدا، ئەوا زۆربوونی ژمارەی دانیشتووانی گەنج کە بە شێوەی سرووشتی داوای دابەشکردنەوەی سەروەت و سامان، هەلیکار و بەشداری سیاسی دەکەن، دەتوانێت دۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتیش بگۆڕێت. ئالێرەوەیە کە بایەخی تێگەیشتن لە روانگەی گەنجان زۆرگرنگە. ڕاپرسییەکی ناوەندی لێکۆڵینەوەی ڕووداو، بە ناونیشانی روانگەی گەنج لە هەرێمی کوردستان ـ 2023، کە لە حوزەیرانی ئەمساڵدا کراوە، لەوبارەیەوە سەرەداوی گرنگمان پێدەدات.

کولتووری گەنج و وەرچەرخانی گەنجان

بە پێی ئەنجامەکانی ڕاپرسییەکە، گەنجان لەڕووی دارایی، کۆمەڵایەتیی و تەنانەت لەڕووی ئاسایشەوە زیاتر گرێدراوی بنەماڵە و خێزانن. 90.1%ی گەنجان نایانەوێ لە خێزان دوور بکەونەوە. 52%یان پارە لە خێزان وەردەگرن و لەڕووی ئابوورییەوە گرێدراوی خێزانن. 66%یشیان گوتوویەتی ئەگەر کێشەیەکیان بۆ دەرکەوێت پەنا بۆ خێڵ، خزم و کەسوکار دەبەن، ئەویش لەکاتێکدا کە تەنیا 33%یان گوتوویانە پەنا بۆ دامەزراوەی فەرمیی حکومەت دەبەن.

بەرلە هەمموو شتێك، لێرەوە دەردەکەوێت کە خێزان فاکتەرێکی کاریگەرە لەسەر شکڵپێدانی دیدگا و روانگەی گەنجان. بەڵام گرفتەکە لێرەدا ئەوەیە کە بەشێکی زۆری دایکان و باوکانی گەنجان ئاستێکی بەرزی خوێندەوارییان نییە. بەپێی ڕاپرسییەکە، ڕێژەی 67.3٪ دایکانی بەشداربووان نەخوێندەوارن. ڕێژەی 45.8٪ی باوکانی بەشداربووانیش نەخوێندەوارن، 39.8٪یشیان هەڵگری بڕوانامەی کەمتر لە ئامادەیین و تەنیا 4.7٪یان بڕوانامەی ئامادەییان هەیە. بۆیە ئەو دیدگایەی کە گەنج لەوێوە وەریبگرێت، هەر ئەوانەیە کە بەشێوەی نەریتی گەشەیان کردووە. لێرەدا نەك چەمکەکانی وەك "وردە ـ کولتووری" گەنجان یان "بەرەنگاری" لەدژی ئەو بەها و پێوەرانەی کە لە کۆمەڵگا و سیستەمەکەدا هەن، هیچیان بە تەنیا بەشی روونکردنەوەی ڕەفتاری گەنجان ناکەن. بەڵکو هۆکاری دیکەی وەك کاریگەری کۆمەڵگا و دامەزراوەکانی، ڕێگایەکی ئاسانترمان پیشان دەدات کە لێرەشدا بە پلەی یەکەم خێزان دێت.

ئەو دیمەنەی کە گەنج لە کوردستان پیشانی دەدات، هاوشێوەی ئەو دیمەنەیە کە بە گشتی لە عێراق دەرکەوتووە. بەگوێرەی لێکۆڵینەوەیەکی (FES) کە دیسەمبەری 2022 بڵاوکراوەتەوە، 86%ی گەنجانی عێراق متمانەیان بە خێزانە، بەڵام ڕێژەی هاوبەشی متمانەکەیان بە حکومەت، سوپا و پۆلیس 28% بووە. پێدەچێ، ناڕوونی و نادڵنیاییەکانی دوای، هەردوو شەڕی 2003 و شەڕی داعش، ناسەقامگیری سیاسی، ئابووری و ئەمنی هۆکاری گرنگ بن بۆ ئەوەی کە گەنجان، خێزان وەك متمانەپێکراوترین یەکەی کۆمەڵگا تەماشا بکەن.

لە ڕاپرسییەکەی ناوەندی لێکۆڵینەوەی ڕووداودا، ڕێژەی ئەو گەنجانەی کە گوتوویانە بڕوایان بە ئازادییە تاکەکەسییەکان هەیە لە ئاستێکی زۆر بەرزدایە، بە جۆرێك کە 83.9% بووە، بەڵام، 85.5%یان گوتوویانە نابێ کچان یان ئافرەتان بە تەنیا گەشت بکەن و بەشێوەی سەرەکی هۆکاری ئەوەشیان بە پێی ڕیزبەندی، بۆ ئایین، کولتووری کۆمەڵگا و قسەی خەڵکی گەڕاندۆتەوە و ڕێژەیەکی کەمیش بە پاساوی نەبوونی ئاسایش و ئاسانکارییەکانی گواستنەوەی گشتی دژی ئەوە دەرکەوتوون. بۆیە لێرەدا بە گشتی دوو تایبەتمەندی جیاوازبە دی دەکرێت، لەلایەك بە ئەگەری زۆر لەژێر کاریگەری گلۆبالیزەیشنی بەها نیۆلیبرالییەکاندا بڕوای بە ئازادی تاکەکەسی هەیە بەڵام لەلاکەی دیکەوە لە ژێر کاریگەری نەریتەکانی کۆمەڵگا، بەشێکی ئەوانە ڕەتدەکاتەوە. بۆیە پێدەچێ ئەو بۆچوونەی کە پێیوایە لەم سەردەمەدا، "ئێدی ناتوانی لە چوارچێوەی ڕاستەهێڵێکدا تەماشای وەرچەرخانی گەنجان بکەیت و پێشوەخت بزانیت کە چی ڕوودەدات، بەڵکو دەشێ وەرچەرخانەکە ئاڵۆز و چاوەڕواننەکراو بێت." بۆ هەرێمی کوردستانیش ڕاست بێت.

ئابووری و نائامادەیی ژنان لە بازاڕی کار

بە پێ ئەنجامەکان، زۆربەی گەنجان ڕوویان لە کەرتی تایبەت کردووە بۆ دۆزینەوەی کار کە وەکوو گرفتێکی سەرەکی تەماشای دەکەن. هەڵبەت کەرتی تایبەتیش نەیتوانیوە بەتەواوی جێی هیوا بێت بۆ گەنجان و، پێدەچێت نەبوونی دڵنیایی تەواو سەبارەت بە داهاتوو،

هەروەها نایەکسانی لە دەرفەتەکانی کەرتی تایبەت و کەمیی مووچە لەو هۆکارانە بن کە وایانکردووە، هێشتا گۆشەیەکی بیرکردنەوەیان لەسەر دامەزراندنیان لە کەرتی حکومی بێت. ئەمەش ئەو شوێنەیە کە دەشێ حکومەت سەرنجی زیاتری بخاتەسەر. پێویستە پرسیارەکە ئەوە بێت کە چۆن دەکرێ کەرتی تایبەت بە جۆرێك گەشە پێبدرێت و رێکبخرێتەوە کە دڵنیایی بداتە گەنجان.

سەبارەت بەوەی کە بۆچی دۆزینەوەی کار گرفتە بۆ گەنجان، 39.9% گوتوویانە مەرجەکانی کار قورسن، 30.5% نەزانینی زمانی بیانییان بە گرفتی بەردەم دۆزینەوەی کار زانیوە، 23%یش نەبوونی ئەزموونیان وەك هۆکارێك پیشانداوە. هەروەها 13%یش گوتوویانە تواناى پێویست و سەردەمییانە بۆ کارەکان نییە و 11.9% یش گوتوویانە کە کارەکان بە گوێرەی ئەوان نین و13%یش باسی ئەوەیان کردووە کە نازانن لە کوێ بەدوای کاردا بگەڕێن. ئەو ژمارانەش دەریدەخەن کە بابەتێکی هەرە گرنگ لێرەدا چۆنییەتی پێشخستنی تواناى کار و شارەزایی دەستی کارە لە نێو گەنجان. ئەویش بە تایبەت لەم سەردەمەدا کە ئەی ئای خەریکە بە خێرایی گەشە دەکات و دەتوانێت کاریگەری لەسەر بازاڕی کار دابنێت. خاڵێکی جێگەی سەرنج ئەوەیە کە گەنجی هەرێمی کوردستان کاتە بەتاڵەکانی خۆی چۆن بەسەردەبات؟ ئەو وەڵامانەی کە لە راپرسییەدا دەرکەوتوون، لەڕووی ئابوورییەوە خزمەتی ئامادەکردنی گەنج بۆ بازاڕی کار ناکەن. لەسەرئاستی هەرێمی کوردستان رۆیشتن بۆ بازاڕ، خەوتن و دواتریش سەردانی مزگەوت و شوێنە ئاینییەکان لە ریزی زۆرترین ئەو کارانەن کە گەنجێك لە ماوەی هەفتەیەکدا لە هەرێمی کوردستان دەیانکات. 79.9%ی گەنجانیش گوتوویانە هەرکاتێ دەستمان بە تاڵ دەبێت، بە مۆبایلەوە خەریکی سۆشیالمیدیا دەبین. ئا لێرەوەیە کە گرفتەکانی سیستەمی پەروەردەیی و سیاسەتە کولتوورییەکانی دەردەکەون.

خاڵێکی دیکە ئەوەیە کە جیاوازییەکی زۆر لە نێوان هەردوو رەگەزدا هەیە سەبارەت بە کارکردن و ئەمەش بابەتێکی ئێکجار گرنگە. بەپێی ئەنجامەکانی ئەم راپرسییە، 43.9%ی گەنجان کاردەکەن و لەوانەش، 61.5%یان نێرن و تەنیا 16.1%یان لە رەگەزی مێن و بەوەش ئامادەیی ژنان و کچان لە نێو هێزی کاردا لە ئاستێکی زۆر نزمدایە. ئەوان زیاتر بەکاری بێ بەرامبەر(Unpaid work)ەوە سەرقاڵن کە ئەمەش بۆ سیاسەتەکانی گەشەپێدان تەگەرە دروست دەکات.

گەنج و سیاسەت

بە شێوەیەکی گشتی کەمێك خواستی بەشداریکردنی سیاسی لای گەنجان زیاتر بووە. بۆ هەڵبژاردنیش، زیاتر لە 72% دەیانەوێ بەشداری لە هەڵبژاردن بکەن ئەگەر مافی دەنگدانیان هەبێت، ئەم رێژەیەش لەسەرووی رێژەی گشتی بەشداریکردنی خەڵکە لە دوایین هەڵبژاردنی پەرلەمانی کوردستان کە 59% بوو. هەروەها نزیکەی 30%یش زیاترە لە رێژەی بەشداریکردنی گشتی خەڵك لە هەڵبژاردنەکەی ساڵی 2021ی پەرلەمانی عێراق. کەمیی رێژەی گشتی بەشداریکردنی خەڵك لە هەڵبژاردنەکان، هەروەها بەرزبوونی ژمارەی گەنجان لە هەرێمی کوردستان، وادەکەن کە رۆڵی ئەوان لە هەڵبژاردنەکانی داهاتووی هەرێمی کوردستاندا یەکلاکەرەوە بێت.

بە پێی ئەنجامەکانی راپرسییەکە، لە کۆی ئەو 1ملیۆن و 727 هەزار و 903کەس گەنجەوە کە هەن، 466533کەسیان بە تەمای دەنگدان نین کە دەوری 27%دەکات. 1ملیۆن و 244 و 90 کەسیش گوتوویانە دەنگ دەدەن ئەگەر مافیان هەبێت کە ئەویش 72% دەکات. 33%ی ئەو 72%ی کە حەزی لە دەنگدانە، نەیانویستووە دەنگەکەیان ئاشکرا بکەن. ئەمەش زیاتر لە 410549 کەس دەکات. ئەوانەی کە گوتوویانە دەنگ نادەن، هۆکارەکانی وەك بێ متمانەیی بە پارتە سیاسییەکان، نەبوونی کەشی ئازادی هەڵبژاردن و نەبوونی بەربژێری گونجاویان وەك پاساو هێناوەتەوە. بێگومان ئەگەری گۆڕانی ئەمانەش تا دواساتەکانی هەڵبژاردن لە ئارادایە. بۆیە ئەو رێژەیەی کە دەڵێ دەنگ نادەم و ئەوانەش کە دەنگی خۆیان ئاشکرا ناکەن، پێکەوە دەتوانن فاکتەری سوپرایز بن لە هەڵبژاردنی داهاتوو.

کۆتایی

بەگوێرەی ئەنجامەکانی راپرسیی روانگەی گەنجان -2023، کە تێیدا چاوپێکەوتنی راستەوخۆ لەگەڵ 1122 کەس لەسەرتاسەری هەرێمی کوردستان کراوە، دەتوانین بگەینە ئەو ئەنجامەی کە نادڵنیایی ئابووری، گرێدراویی ئابووری بە خێزان لە نیو گەنجاندا لە ئاستێکی بەرزدایە. روانگەی گەنجان بۆ بابەتە کۆمەڵایەتییەکان، بەهۆی پابەندی زۆر بە خێزان و کەمیی ژمارەی دۆست و هاوڕێ روخسارێکی موحافزەکارانەی هەیە. ئەو چالاکییانەی کە گەنجان هەفتانە لەگەڵ خێزان و هاوڕێکانیاندا دەیکەن پێویستی بە وردبوونەوەی زیاتر و سیاسەتی بەرفراوانی کۆمەڵایەتی-ئابوورییە کە گەنجان هانبدات روو لە بابەتی پەیوەست بە تەندروستی، ئابووری و گەشە پێدانی توانستی خۆیانەوە بکەن نەك ئەوەی کە تەنیا بەهەندێك کرداری رۆژانەوە سنووردار بێت.